

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ТРЕНІНГУ
«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ З
УЧАСНИКАМИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ, ЯКІ МАЮТЬ ДОСВІД
ПСИХОТРАВМУЮЧОГО ВПЛИВУ»**

Київ

2021

УДК 005.642.4

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою Національної школи суддів України (протокол № 6 від 16.12.2021 р.)

Укладачі:

Савченко Г. В., канд. психол. наук, начальниця відділу науково-методичного супроводження психологічної підготовки суддів Національної школи суддів України;

Маслюк А. М., докт. психол. наук, ст. наук. співр., заступник начальника відділу науково-методичного супроводження психологічної підготовки суддів Національної школи суддів України;

Фарафонова А. О. головна спеціалістка-психологиня відділу науково-методичного супроводження психологічної підготовки суддів Національної школи суддів України

Савченко Г. В., Маслюк А. М., Фарафонова А. О. Методичні матеріали до тренінгу «Психологічні особливості спілкування з учасниками судового процесу, які мають досвід психотравмуючого впливу» : Київ, 2021. 39 с. (електронний посібник).

У методичних матеріалах розкрито психологічні особливості ефективної взаємодії з учасниками судового процесу, які мають досвід психотравмуючого впливу. Увагу акцентовано на питаннях забезпечення безпеки свідка та потерпілого, а також практики ЄСПЛ.

Адресовано тренерам (суддям, психологам), кандидатам на посаду судді в рамках спеціальної підготовки кандидатів на посаду суддів Національної школи суддів України та всім хто цікавиться проблемами юридичної психології.

ЗМІСТ

Вступ	4
Проблема психотравматизації людини	6
Комунікація з учасниками судового процесу, які зазнали психотравмуючого впливу	15
Забезпечення безпеки свідків та потерпілих.....	21
Практика ЄСПЛ	29
Список рекомендованих джерел	38

ВСТУП

Мета тренінгу: розвиток суддівських компетенцій (знань, навичок, цінностей) щодо ефективної взаємодії з учасниками судового процесу, які мають досвід психотравмуючого впливу. Підвищення рівня знань щодо розуміння поняття психотравми та психологічних особливостей станів, перебігу різноманітних реакцій та проявів людини, яка зазнала психотравмуючого впливу, та сприяти розумінню, як це може впливати на якість взаємодії у судочинстві. Ознайомлення з передовим досвідом, юридичними та психологічними аспектами взаємодії з учасниками судового процесу, які мають досвід психотравмуючого впливу, з особливостями судового процесу та проведення допиту.

Після завершення тренінгу учасники:

- отримають інформацію про природу травми, про її вплив на людину, про особливості перебігу різноманітних реакцій та проявів людини, яка зазнала психотравмуючого впливу;
- ознайомляться з психологічними особливостями взаємодії з людьми, які зазнали психотравматизації, отримають рекомендації щодо налагодження комунікації з ними;
- ознайомляться з нормами кримінального процесуального права, які спрямовані на забезпечення безпеки свідка та потерпілого;
- дізнаються про кейси з судової практики ЄСПЛ, стороною по справі в яких є особи, що зазнали психотравмуючого впливу.

Ефективній взаємодії потрібно навчатися. Тренінг розроблений таким чином, щоб не лише розкрити певні важливі особливості щодо змісту теми, але й наштовхнути слухачів на роздуми стосовно власних проблем у взаємодії з учасниками судового процесу, які зазнали психотравмуючого досвіду:

- *Як не втратити силу духу, щодня спілкуючись з тими, хто переповнений болем?*

- *Як не зашкодити людині, що вже зазнала невинної шкоди?*
- *Як можна допомогти такій людині зцілитися від пережитої травми, повернувши їй надію на справедливе покарання винних?*

Маємо пригадати цінності, які суттєво важливі для усвідомлення проблеми та важливості її вирішення, мотивувати відповідальну позицію щодо самоусвідомлення і самоствердження себе як людини, яка своєю професійною діяльністю впливає на культуру гідності окремої людини і суспільства загалом.

ПРОБЛЕМА ПСИХОТРАВМАТИЗАЦІЇ ЛЮДИНИ

*«Вони не розуміли, що зцілення – справа всього життя,
що деякі рани ніколи не загояться повністю.*

*Терапія може допомогти загоїтися відкритим ранам,
але шрами залишаться все одно».*

М. Мюррей «В'язень іншої війни:
дивовижний шлях лікування
від дитячої травми»

*Наскільки сучасне життя взагалі є
безпечним для людини?*

У світі відбуваються різні трагічні події:
війни, стихійні лиха, аварії, пожежі, насильство.
Люди втрачають будинки, близьких,
виявляються відірваними від сім'ї і звичного
оточення або стають свідками насильства,
руйнувань і смерті.

Особливість сучасних травм полягає в тому, що травматичні події набувають все більшого масштабу і зачіпають не тільки окремих людей, але цілі групи, народи, країни і, навіть, регіони. Опрацювання травми стає можливим завдяки створенню відносин співпереживання у спільноті, співучасті, емпатії та інших властивостей, сукупність яких ми називаємо емоційним інтелектом, розвиток якого буде сприяти соціальним змінам на рівні суспільства.

ТРАВМАТИЧНІ ПОДІЇ

Природні катаклізми та стихійні лиха: внаслідок яких нанесено не оберненої руйнації життєвим ресурсам людини або людей: землетруси, пожежі, вибухи, цунамі. Психотравмуючі реакції відбуваються як в тих, хто

безпосередньо потерпає від цих подій або перебуває в ареалах таких подій, так і в тих, хто надає допомогу або опрацьовує матеріали, пов'язані з такими подіями;

Військові дії: зазвичай людина не вбиває собі подібних. Коли людина змушена знищувати собі подібних, вона уражається психотравмуючими подіями, які носять назву «*бойова травма*». Свідки таких дій, або ті, хто опрацьовує свідчення цих подій, також травмуються (*вторинна травма*);

Смерть людини, великої кількості людей, значущої близької людини, особливо, коли смерть відбулась у неприродній спосіб; робота з фрагментами тіл;

Виявлення невиліковної хвороби, тілесні втручання (оперативні); травмування з втратою працездатності на короткий час або назавжди; втрата частин тіла; поранення, контузії (струс мозку);

Перебування в полоні, з нанесенням та без нанесення тортур, тривале, довгострокове;

Будь-яка інша форма насилля: наочно (психічні та фізичні ушкодження, вбивство) або приховано (булінг, аб'юз);

Спостереження, наприклад, за допомогою ЗМІ, або безпосередня участь у наданні допомоги при таких подіях також призводять до травматизації.

Фактори, які підсилюють психологічне навантаження:

1. Сильний страх реальності смерті «*тут і зараз*», (жах);

2. Безпорадність і капітуляція перед смертю;
3. Дефіцит часу на прийняття рішення (зіткнення з чимось неминучим);
4. Втрата чогось (когось) значимого (близької людини, тварини, житла, благополуччя, здоров'я, майбутнього, яке уявлялось).

Підсилюють травматичність подій неможливість передбачити, контролювати ситуацію, виправити наслідки, відсутність або дефіцит соціальної підтримки. *Психічно травмована людина переживає* безпорадність, безвихідь, безнадію, паніку, емоційний хаос.

Додатково підсилюють силу травматизації вимушеність поводитись в невідповідності зі своїми власними моральними нормами і уявленням про себе як про людину, а також приниження особистої гідності.

ЧОМУ ТРАВМА?

«Травматичний вплив може спричинити будь-яка подія, яка викликає болісне відчуття жаху, страху, сорому, душевного болю, і, зрозуміло, від сприйнятливості (чутливості) потерпілого залежить ймовірність того, що ця подія набуде значення травми»

З. Фройд, 1895 р.

Травмуюча подія, на відміну від стресової, пов'язана з фактом або загрозою смерті, серйозного тілесного ушкодження, свідомством (баченням) картин поранень і людських страждань; повідомленням, що травма сталась з кимось із близьких; вбивством, тобто це щось абсолютно нове у життєвому досвіді. Такі події з великою ймовірністю призведуть до психічної травми.

Самі по собі події можуть і не бути травматичними. Тільки споглядаючи наслідки, які для людини мали місце після переживання певної події, можливо судити, чи була подія травматичною для неї чи ні. Тобто, переживання сильного стресу не завжди супроводжується травматизацією. Адже травма – це не сама подія, це внутрішній стан людини, що страждає від розладу, викликаного переживанням екстремальної події. А ступінь травматизації залежить від об'єктивних і суб'єктивних характеристик, від розуміння того, що

ця подія означає для людини, який сенс набуває, від розуміння того, що людина в результаті втратила.

ПСИХОТРАВМА - це шкода, нанесена психічному здоров'ю людини в результаті інтенсивного впливу несприятливих факторів середовища або впливів інших людей на її психіку.

Психіка людини, перебуваючи у стані рівноваги, функціонує за принципом *«Міфу безпечності»*: людина відчувається безпечно та впевнено, не замислюється над потенційними загрозами та переконана, що *«контролює ситуацію»*. Коли людина стикається з психотравмуючою подією, *«Міф безпечності»* руйнується: людина відчуває інтенсивний страх (жах), безпорадність, втрату контролю.

В нас є *різний ступінь стійкості та гнучкості* до життєвих викликів. Важливо знати, що вплив звичайних життєвих стресів має накопичувальний ефект. Більше уражаються люди з низьким соціально-економічним станом і приналежні до етнічних меншин. Має значення культурно-освітній рівень, особистісна зрілість.

Витримавши
травматичну подію,
людина, як «Організм»
вижила, але це не значить,
що вона лишилася
цілісною та такою, якою
була раніше. Картина
світу людини руйнується,
життя розділяється на

«До» та «Після», це певний розлом в психіці і в історії життя людини.

*Травма, тому що навантаження на психіку такої сили, яке перевищує
можливості психіки по її переробці, і тому, природні реакції «боротьба–
втеча» не працюють.*

*У результаті психотравматизації у людини відбувається збій мислення,
що впливає на поведінку:*

- Люди розділяються на «ми і вони», «свої і чужі»;
- Заперечення реальності «цього не може бути»;
- Пошук винного «у всьому винен хтось» (влада, вороги);
- Небезпечна поведінка «я повинен помститися за своїх товаришів»;
- Блок чуттєвої сфери «це відбувається не зі мною», «це не страшно».

*«Травматична реальність руйнує психічні захисти Я і його адаптивні
ресурси, що завжди призводить до безпорадності, автоматичного страху і
регресії до архаїчних функцій Я. Страх пробиває оборонний щит душі, організм
захльостує така кількість порушень, з яким неможливо впоратися, в
результаті Я впадає в стан повної безпорадності. Випадковий жахливий факт
вривається в життя людини. Біологічна реакція боротьби – втечі блокована,
людина опиняється під владою травматичного стану, який загострюється в
міру його тривалості» Г. Кристал, 1988 р.*

Розрізняють типи психотравм:

Монотрама – одна травма (наприклад, ДТП);

Мультитравма – одночасно різні види травм в певному спільному часовому проміжку (наприклад, участь у бойових діях);

Вторинна травма, так звана «втома від співчуття» – психологічний чи емоційний ефект, який відчувають люди, що мешкають поряд із тими, хто пережив травму;

Повторювана травма – пов'язана з тривалим жорстоким ставленням, домашнім насильством, війною;

Травма розвитку – виникає в дитинстві внаслідок тривалої чи повторюваної травми – фізичного, емоційного насильства (наприклад, розлучення з матір'ю в ранньому віці; залякування дитини з метою виховання);

Історична травма – сукупна емоційна та психологічна «рана», що відчувається впродовж життя одного покоління чи кількох поколінь; впливає з масової групової травми (наприклад, голодомор, геноцид).

розуміє, що відбувається. Дехто відчуває страх, тривогу, може впасти в заціпеніння або апатію. Дехто виявляє слабкі реакції, інші – більш важкі. На силу реакції впливають безліч факторів, у тому числі:

НАСЛІДКИ

Травматичні події в тій чи іншій мірі впливають на кожного, проте спектр можливих реакцій і емоцій досить широкий. Багато хто відчуває себе враженим, вибитими з колії або не

Характер травматичної події

Характеристики події (тяжкість):

- *раптовість* – що менше очікується подія, то більше вона руйнує психіку;
- *тривалість* – що довше перебуває людина в зоні екстремальної ситуації, то більше виснажується;
- *постійні зміни* – в екстремальних ситуаціях людина, зазвичай, потрапляє в зовсім нові й несприятливі умови життя. Більше того, періодично щось змінюється, і психіка людини не встигає опрацьовувати нову, важливу для виживання інформацію;
- *масштаб руйнування* після катастрофи – очевидців вражають масштаби лиха, руйнування інфраструктури. Так, в Ізраїлі прийнято якомога швидше (інколи протягом кількох годин) ліквідувати наслідки терактів чи обстрілів. Завдяки цьому в людей складається враження, що громада сильна і може контролювати ситуацію;
- *неможливість контролювати своє життя* – в екстремальних ситуаціях трапляються події, хід яких змінити не може ніхто. Навіть власний побут (відпочинок, сон, їжу) не завжди можливо спланувати. Якщо впродовж тривалого часу немає можливості взяти контроль за власним життям на себе, навіть у компетентних і зрілих особистостей можуть з'явитися ознаки «сформованої безпомічності». Коли опускаються руки, зникає надія, що людина може справитись з цим;
- *горе і втрати* – учасники воєнного конфлікту надовго розлучаються з родиною і звичним способом життя; втрачають роботу, часто переживають загибель близьких, друзів і, що найгірше, постійно очікують на втрати;
- *моральна невпевненість* – важче переживаються ситуації, в яких доводиться приймати рішення, що суттєво впливають на життя (як своє, так і інших), – наприклад, кого рятувати, кого брати з собою, наскільки ризикувати, кого звинувачувати тощо;

➤ *власна поведінка* під час травматичної події – не кожному вдається відразу якнайкраще впоратися зі складною ситуацією. Те, що і як людина робила чи не робила в екстремальних умовах, може суттєво вплинути на її самооцінку, надовго стати джерелом самозвинувачення.

Особливості потерпілої особи і її можливостей

Характеристики особи:

- *історія попереднього життя* – перенесені травмуючі події в минулому; зловживання психоактивними речовинами; відсутність досвіду перебування в екстремальних ситуаціях;
- *особистісні характеристики:* фізичне здоров'я; наявність у людини або в родині розладів психічного здоров'я, наявність чи відсутність травм розвитку; вік (адже діти різних вікових груп реагують по-різному); здатність адаптуватися до екстремальних ситуацій (дезадаптація – агресивність, дратівливість, тривожність, апатія, відчуженість); рівень стресостійкості та психологічної пружності. В якій мірі людина спирається на сторонню підтримку в житті.

Оточення

Оточення:

- згубно впливають *розрив стосунків*, проблеми в родині;
- *брак знань, умінь та навичок* справлятися з екстремальною ситуацією;
- *відсутність або спотворення інформації* щодо екстремальної ситуації;
- *відсутність або негативна інформація* щодо майбутнього (пільги, соціальні гарантії, компенсації);
- *ізоляція або конфліктні стосунки* в колективі;
- *побутова невлаштованість* (погане харчування), погана організація вільного часу і відпочинку (наприклад, працює телевізор під час сну);
- *відсутність допомоги та психологічної підтримки.*

В процесі усвідомлення того, що сталося, більш травматичними подіями для особистості є ті, які:

➤ *відбулися за свідомим наміром інших людей* (наприклад, військовий напад, насильство) – вони викликають почуття гніву і втрату довіри до людей;

➤ *сталися з будь-якої помилки* (наприклад, техногенні катастрофи, медичні помилки) – така подія викликає сильне почуття гіркоти від згадки, що її можна було б уникнути. Зникає довіра до компетенції інших людей, в тому числі керівних осіб і професіоналів, що стає одним із факторів, що підсилюють надалі посттравматичну тривожність;

➤ *мають фізичні наслідки* – це не тільки є додатковим стресогенним фактором, а й постійно нагадує людині про пережиту травмуючу подію;

➤ *викликають негативні реакції оточуючих*, медичного персоналу та працівників соціальної сфери на проблеми людини, яка перенесла травму (наприклад, заперечення самого факту травми, заперечення зв'язку між травмою і стражданнями, звинувачення жертви, відмова надати допомогу);

➤ *передбачають необхідність давати показання і виступати в суді* – це змушує людину згадувати в усіх подробицях травматичний епізод. До того ж основний принцип кримінального судочинства полягає в тому, що особа вважається невинуватою, доки її вина в скоєному злочині не буде доведена. Для жертви це є додатковим травмуючим фактором, посилюючи відчуття несправедливості того, що сталося з нею;

➤ *пробуджують почуття провини* – аналізуючи те, що трапилося, людина завжди знаходить щось, що можна було б зробити інакше. Існує також так звана «*провина людини, яка вижила*», коли людина відчуває себе винною в тому, що вона залишилась живою, а інші загинули; людина, яка вижила відчуває тягар нестерпної відповідальності.

КОМУНІКАЦІЯ З УЧАСНИКАМИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ПСИХОТРАВМУЮЧОГО ВПЛИВУ

«Я людина, і ніщо людське мені не чуже»

Теренцій, (II ст. до н. е.)

Основні категорії осіб з психотравмою та справ, в яких можуть приймати участь такі особи:

- постраждалі в наслідок військового конфлікту, в т.ч. учасники бойових дій;
- жертви торгівлі людьми, в т.ч. особи, що перебували в полоні;
- особи що пережили стихійні лиха, катастрофи, в т.ч. учасники та свідки ДТП, внаслідок яких загинули або поранені люди;
- жертви насилля, булінгу (цькування);
- особи з обмеженою життєдіяльністю через набуте каліцтво;
- особи, які постраждали від незаконних дій правоохоронних, державних органів та установ (в т.ч. медичних);
- особи, що перебувають в процесі сімейних спорів (розлучення, розподіл майна);
- особи, що перебувають в процесі економічних, боргових спорів, в т.ч. жертв шахрайства.

➤ справи щодо прав осіб з психічними та інтелектуальними порушеннями;

➤ справи щодо осіб, які страждають на залежність (алкогольну, наркотичну та ін.)

ПОБУДОВА КОМУНІКАЦІЇ

Про що необхідно пам'ятати та чим керуватись, коли ми стикаємось із людьми, що пережили травмуючі події?

Що такі особи є емоційно нестабільними, знаходяться під впливом сильного стресу і від самої травми і від супутніх проблем. Такі люди можуть мати пригнічений настрій, бути стривоженими, відчувати сором, провину. Тому, спробуйте дотримуватись наступних **рекомендацій**:

➤ приділіть особливу увагу такій особі чи категорії справи (попереднє ознайомлення з матеріалами справи);

➤ призначте слухання такої справи в активний час доби;

➤ проаналізуйте та визначте термін травматизації (скільки пройшло часу від травмуючої події);

➤ намагайтеся бути послідовними та передбачуваними, поведіться тактовно й обережно, спокійно;

➤ приділіть увагу роз'ясненню такій особі її прав та обов'язків під час розгляду справ у суді (пам'ятка);

➤ при проголошенні вступної та резолютивної частини рішення (*особливо в разі відмови*) зробіть акцент на обґрунтованості ухваленого рішення;

➤ зробіть процес якомога коротшим;

➤ будьте обережними у висловлюваннях розуміння стану такої особи (не потрібно говорити, наприклад, «Добре, що Ви самі вижили», «Я знаю, що Ви відчуваєте», «Добре, що Він помер швидко»).

ОБЕРЕЖНО - РЕТРАВМАТИЗАЦІЯ!

Необхідно дізнатись, скільки пройшло часу від травматичної події:

- протягом року триває **гостра фаза**;
- від 3-х до 6 міс. – варто **спілкуватись з представником**;
- до 3-х міс. бажано, щоб в судовому засіданні був **присутній кризовий психолог**.

Якщо раптом ви помітили, що в людини зупиняється погляд, зменшується швидкість мовлення, людина блідне, ніби завмирає, або навпаки, червоніє, стискає кулаки, міцно стискає щелепи, починає швидко рухатись – це свідчить, що вона поступово переходить в змінений стан свідомості. І в такому випадку варто оголосити перерву чи припинити засідання, і при можливості, надати першу психологічну допомогу (протокол ППД). При цьому необхідно толерувати цю ситуацію в такий спосіб, щоб, навпаки, запитань та розмов було якомога менше, говорити повільно, спокійно, не втрачати рівноваги.

Пам'ятайте, що ми впливаємо на таку людину своїм власним станом набагато більше, ніж самі це усвідомлюємо.

Якщо ситуація дозволяє, можна запитати – «Скажіть, будь ласка, чи є у Вас прямо зараз потреба у допомозі?»

Якщо людина із застиглим поглядом десь пішла подумки у пригадування минулих подій, то краще припинити говорити, просто почекати, при цьому дихати спокійно. Тобто власним спокоєм показати безпеку.

У людини з ПТСР, психотравмою емоції можуть виключатись, але загострюються сенсорні відчуття, тобто реагування на звуки, зображення, запахи, вирази обличчя.

ЯКЩО ВІД ЧАСУ ПСИХОТРАВМУЮЧОЇ ПОДІЇ ПРОЙШЛО МЕНШЕ РОКУ

Щоб зрозуміти людину, її реакцію, важливо зрозуміти її сприйняття, її спосіб бачення світу. У травмованої людини підвищується пильність, тривожність, реагування на безпечні і небезпечні дрібниці. Так, особа, що пережила землетрус, намагається сісти неподалік від дверей, вікна, щоб за необхідності була можливість швидко залишити приміщення (може часто дивитись на стелю, люстру). Особи, що пережили бомбардування, оглядають кімнату, де можна сховатись. Такі люди намагаються не сідати спиною до дверей, а обирають місце з якого можна спостерігати за ситуацією і іншими людьми. Ті, хто пережив напад від іншої людини, намагаються поодиноці не ходити.

Отже, дотримуйтесь таких правил:

- важливим є створення відчуття безпеки та, бажано, комфорту;
- надання доступу до джерел соціальної підтримки та допоміжних служб;
- при обговоренні трагічної події дозвольте потерпілому самому вести розповідь;
- не слід чинити тиск на людей, щоб вони детально розповіли про травматичну подію або про свою втрату;
- пам'ятайте, що люди мають різні реакції на горе;
- варто називати загиблу людину по імені.

За якими ознаками можна визначити, що у особи ПТСР? Це може визначити лише ФАХІВЕЦЬ-експерт.

Чому це так? Бо ми не можемо наочно визначити, чи ми спостерігаємо психофізіологічні особистісні властивості, чи наслідки впливу психотравмуючих подій. Тому реакції людини важливі лише як запобіжний захід від РЕТРАВМАТИЗАЦІЇ.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СВІДКІВ ТА ПОТЕРПІЛИХ

*І все на світі треба пережити,
І кожен фініш – це, по суті, старт,
І наперед не треба ворожити,
І за минулим плакати не варт.*

Л. Костенко «І все на світі треба пережити»

Забезпечення безпеки свідка –

це сукупність методів, способів та засобів, визначених законом, які здійснюються державними та правоохоронними органами з метою захисту життя, здоров'я, майна та житла фізичної особи, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, членів їх

сімей, близьких родичів від будь-яких протиправних посягань, а також з метою досягнення завдань кримінального процесуального судочинства. Сутність заходів забезпечення безпеки полягає у тому, що їх правильне використання і застосування в тій чи іншій ситуації дасть змогу досягти мети діяльності правоохоронного органу, який покликаний забезпечити безпеку.

Особиста безпека має забезпечуватися у всіх сферах суспільного життя, зокрема в кримінальному провадженні. Специфічною особливістю цього виду діяльності в кримінальному процесі є те, що:

- *по-перше*, саме держава в деяких випадках не змогла забезпечити особисту безпеку особи і людина стала об'єктом протиправного посягання з боку злочинця;
- *по-друге*, держава в особі уповноважених органів часто змушена залучати осіб в якості суб'єктів процесу для досягнення завдань кримінального провадження, іноді проти їх волі.

Держава не залишається осторонь сфери забезпечення безпеки осіб у кримінальному процесі, а навпаки бере активну участь у вказаних правовідносинах. Кримінально-процесуальне право є засобом реалізації кримінального покарання, одного з найбільш суворих засобів впливу на особистість шляхом застосування державних заходів щодо обмеження прав і свобод людини та громадянина. Тому тільки закріплення в кримінальному процесі реальних заходів для забезпечення прав і законних інтересів особистості робить можливим їх застосування.

Таким чином, вважаємо, що під безпекою у кримінальному процесі слід розуміти такий стан, при якому відсутня загроза життю, здоров'ю, майну чи житлу учасникам процесу, а також їх родичам з боку будь-кого.

Інститут заходів забезпечення безпеки особи – перший крок до гарантування виконання процесуальних обов'язків особами, які беруть участь у кримінальному процесі. Законодавство у вказаній сфері намагається захистити осіб, які сприяють правосуддю від протиправного впливу з боку зацікавлених осіб, тим самим реалізувати їх конституційні права й свободи. Тому, з метою покращення правового становища нашої держави необхідно прикласти максимум зусиль для досконалої розбудови інституту заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі та його чіткого законодавчого регламентування.

Сутність заходів забезпечення безпеки розкривається через зміст кожного окремого заходу, які передбачені чинними нормативно-правовими актами України. Головний зміст процесуальної діяльності слідчого, прокурора і суду та інших органів – **встановлення об'єктивної істини** у кримінальному провадженні. Без встановлення істини у справі не можна очікувати належного відправлення правосуддя.

Отже, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, є невід'ємною частиною судочинства.

УКРАЇНСЬКИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПІДТРИМКИ ПОТЕРПІЛИХ

Пам'ять зігріває людину зсередини.

І водночас рве її на частини.

Х. Муракамі

В преамбулі Рекомендації [Rec\(2006\)8](#) Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання допомоги потерпілим від злочинів (Ухвалена Комітетом міністрів 14 червня 2006 року на 967-му засіданні заступників Міністрів) (далі

Рекомендації РЄ) зазначено, що держава відповідає за надання допомоги потерпілим так само, як і за вжиття заходів щодо злочинців. Держава має визнавати негативні наслідки злочину для потерпілих.

Доступна допомога має включати надання медичних послуг, матеріальної та психологічної підтримки, а також соціальної допомоги та консультацій. Потерпілим належить забезпечити якомога кращий захист від вторинної віктимізації.

Вторинна віктимізація (secondary victimisation) означає віктимізацію, яка не є прямим наслідком злочинної дії, а спричиняється реакцією на потерпілого з боку інститутів та окремих осіб (Пункт 1.3 Рекомендацій).

В західних правових системах пропагується травмо-свідомий підхід у здійсненні правосуддя (trauma-informed approach, trauma-aware justicesystem), особливо у кримінальній юстиції щодо неповнолітніх та вразливих категорій жертв злочинів (див. звернення Дублінського кризового центру підтримки жертв зґвалтування до Міністерства юстиції, 26.02.2021, доступний англійською мовою: <https://www.drcc.ie/news-resources/resources/drcc-submission-on-victim-testimony-feb-2021/>).

Працівники державних органів, в тому числі судових і правоохоронних, повинні усвідомлювати потреби потерпілих від злочинів, зокрема наслідки впливу на них психотравмуючих подій, і не допускати неделікатного підходу під час здійснення позасудового і судового провадження. Підтримка потерпілих та свідків має наслідком не лише забезпечення реалізації їх прав із врахуванням їхніх особливих потреб, а й прямо впливає на підвищення ефективності їх участі у кримінальному провадженні на всіх його етапах.

Міністерство охорони здоров'я і соціальних служб США в рамках Стратегічної ініціативи «Травма і правосуддя» розробило «Концепцію травми і настанови для травмо-свідомого підходу». У концепції пропонується, щоб публічні інституції, зокрема державні органи, переглянули свою діяльність на предмет того, наскільки під час надання публічних послуг вони діють в рамках травмо-свідомого підходу.

Травмо-свідомий підхід передбачає, що усі працівники організації мають базове розуміння травми та її впливу на людину, її сім'ю і громаду, вміють розпізнати ознаки травми, під час взаємодії реагують відповідно до основних принципів травмо-свідомого підходу, запобігання повторній травматизації як клієнтів, так і персоналу. (Доступно англійською мовою: https://www.nasmhpd.org/sites/default/files/SAMHSA_Concept_of_Trauma_and_Guidance.pdf)

В Україні відсутні спеціальні служби з підтримки потерпілих. Певні спроби запровадити такі механізми підтримки здійснюються для потерпілих від домашнього насильства і жертв торгівлі людьми (див. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та Закон України «Про протидію торгівлі людьми»). Участь психолога під час судового розгляду законодавчо передбачена лише для неповнолітніх у кримінальному процесі (стаття 226, 354 КПК України).

Мін'юст України розробив проект закону, який передбачає надання потерпілим від насильницьких злочинів державної соціальної допомоги у вигляді відшкодування шкоди («Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень»). Різні версії законопроекту неодноразово вносились до Верховної Ради, однак 02.02.2021 законопроект знято з розгляду (http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69541).

Відео про соціальні квартири та притулки для постраждалих від домашнього насильства у Києві, рекомендації щодо безпеки

<https://www.youtube.com/watch?v=N-IGyKN7Flw>

Водночас в іноземних державах існують служби підтримки потерпілих від насильницьких злочинів, які працюють на державному рівні. Такі служби надають підтримку не лише самим жертвам злочину, а й близьким людям жертви, які теж охоплюються поняттям «потерпілий/потерпіла», оскільки вони теж зазнають психотравмуючого впливу через насильство, якого зазнала їх близька людина.

В Ірландії створена спеціальна Комісія з питань підтримки жертв злочинів (The Commission for the Support of Victims of Crime) – це незалежний орган, який діє під егідою Міністерства юстиції Ірландії. Орган забезпечує формування

державної політики щодо підтримки жертв злочинів і координацію діяльності усіх урядових та неурядових організацій, які надають підтримку жертвам злочинів. Комісія також надає фінансування неурядовим організаціям, які надають різні види підтримки.

В Ірландії діє розгалужена система таких неурядових організацій. Діє також низка національних гарячих ліній, які надають фахову психологічну підтримку і консультування різним категоріям потерпілих (зокрема, загальна цілодобова телефонна лінія для жертв злочинів, цілодобова гаряча лінія для жінок, які постраждали від домашнього насильства, окремо діє гаряча телефонна лінія для чоловіків, які постраждали від домашнього насильства, є також телефонна лінія для жертв сексуального насильства).

Серед неурядових організацій діють інституції, які працюють з різними вразливими категоріями потерпілих. Це організації, які працюють з постраждалими від домашнього насильства. Такі організації працюють окремо з жінками, дітьми та чоловіками (*Men's Aid Ireland, Women's Aid*), крім психологічної та інформаційної підтримки, надають супровід та консультування під час судових процесів, послуги перекладачів. Окрему увагу організації з підтримки жінок приділяють захисту від діджитал-насильства, що особливо стосується молоді (захист від булінгу у соціальних мережах зі сторони колишнього партнера, протидію новітнім формам діджитал-насильства, таким як сталкінг, стеження за допомогою шпійонських програм, розповсюдження інтимних фото, тощо).

В Ірландії діє мережа з 16 кризових центрів підтримки жертв зґвалтування (*Rape crisis network Ireland*), які розташовані по всій країні.

Центральною організацією в цій мережі є Дублінський кризовий центр підтримки жертв зґвалтування (*Dublin rape crisis centre*). Це неурядова, волонтерська організація, метою якої є запобігання

наслідкам та лікування травми від зґвалтування та інших видів сексуального

насильства. Центр надає спектр консультаційних послуг, що допомагають людям одужати після травми. Зокрема, працює цілодобова телефонна лінія, задача кваліфікованих консультантів якої вислухати, надати інформацію і організувати необхідне консультування. Можливі особисті зустрічі із психологами. Фахівці центру супроводжують постраждалих під час отримання соціальних послуг у лікувальному відділенні для жертв сексуального насильства. Ця послуга підтримки також пропонується родичам та друзям, які супроводжують тих, хто відвідує відділення. Окремий спектр послуг становлять послуги супроводу під час здійснення кримінального переслідування кривдника, зокрема під час поліцейського розслідування і розгляду справи у суді. Центр забезпечує також навчання для фахівців, які працюють із жертвами насильства та іншими особами, які зазнали психотравмуючого впливу.

В системі охорони здоров'я Ірландії **в окремих лікарнях створені спеціалізовані лікувальні відділення для жертв сексуального насильства (Sexual Assault Treatment Unit (SATU)).** В країні є 6 таких спеціалізованих відділень. Персонал відділень – це медсестри, акушерки, лікарі, які мають навички проведення судово-медичної експертизи. Вони працюють цілодобово і без вихідних. Якщо людина заявила про вчинене щодо неї насильство до поліції, то вони самостійно організують зустріч із фахівцями відділення. Людина також може звернутися на конфіденційних умовах до відділення без звернення до поліції, якщо така особа є повнолітньою.

Таким чином, для отримання медичних послуг у відділенні людині не обов'язково заявляти в поліцію про злочин. Відділення працює з неповнолітніми, старшими за 14 років. У випадку звернення неповнолітньої особи, фахівці відділення зобов'язані повідомити поліцію про факт такого звернення на підставі законодавчих норм про захист дітей від насильства.

Дитина повинна бути в супроводі когось із батьків або іншої дорослої людини, якій вона довіряє. Для дітей, молодших 14 років, створені окремі установи.

Такі спеціалізовані лікувальні відділення надають безкоштовну медичну допомогу жертвам сексуального насильства, а також уповноважені проводити судово-медичну експертизу з метою фіксації доказів, як можуть бути використані у кримінальному провадженні. Якщо до відділення звернулася повнолітня особа (старша за 18), то відділення може зберігати результати експертизи, які будуть використані як докази, в межах строку до одного року. Така опція надає можливість потерпілій особі обдумати, чи буде вона заявляти про вчинене сексуальне насильство у поліцію.

Крім проведення судово-медичної експертизи, і незалежно від неї, відділення пропонує послуги з медичного обстеження для перевірки стану здоров'я після пережитого насильства. Медики надають консультації стосовно необхідного медикаментозного втручання, зокрема, для запобігання вагітності в результаті зґвалтування, або для запобігання інфекціям, які передаються статевим шляхом, включаючи надання відповідних медикаментів, вакцинацію для профілактики гепатиту В та проведення відповідних медичних аналізів.

Під час надання послуг організації, які працюють із вразливим потерпілими, акцентують, що усі фахівці забезпечують шанобливе ставлення до потерпілих без висловлення осуду. Усі організації мають свої веб-сайти з вичерпною інформацією про послуги, які може отримати потерпілий/потерпіла, принципи конфіденційності. Особливу увагу привертає психологічно грамотний контент цих сайтів, який демонструє делікатний підхід, виходячи з розуміння особливих потреб жертви сексуального насильства. Наприклад, на сайті лікувального відділення є сторінка, присвячена роз'ясненню поняття сексуального насильства і вільної згоди на сексуальний контакт, де зазначено: *«Якщо Ви зазнали сексуального насильства, це не Ваша вина. Сексуальне насильство – це злочин, не залежно від того, хто його вчинив або де воно сталося».*

В діяльності судових інституцій також пріоритетне значення має захист жертв домашнього насильства. Працівники судової служби спеціально навчені надавати допомогу таким особам. Зокрема, якщо людина хоче звернутися до суду за отриманням заборонного припису щодо кривдника, все, що їй потрібно зробити – це прийти до суду і заявити про це. Надалі працівники судової служби нададуть відповідну підтримку та консультації стосовно процедури отримання припису.

Психологічна підтримка надається не лише жертвам злочинів, а й іншим особам, які пережили трагічні події. В Ірландії, наприклад, діє національна телефонна лінія, за якою фахівці надають психологічну та інформаційну підтримку родичам та друзям зниклих осіб, в тому числі щодо судових процедур оголошення особи померлою та безоплатне надання інших професійних консультацій (The National Missing Persons Helpline). Консультанти надають емоційну підтримку, допомагаючи пережити травматичну ситуацію і адаптуватися до неї.

В США розгалужена система служби підтримки жертв. В деяких

Chandler • Arizona

штатах такі служби працюють у відділках поліції – Служба у справах жертв у відділі поліції Чандлера, штат Арізона (Chandler Police Department Victim Services Unit). До складу служби входять цивільні службовці, що працюють поряд з правоохоронцями. Це

професійно підготовлена команда для роботи з жертвами злочинів. Фахівці працюють переважно з жертвами домашнього насильства, сексуальних злочинів щодо дітей та сексуальних злочинів щодо дорослих, як з тими, що заявили про злочин в поліцію, так і з тими, хто до поліції не звертався. Діяльність служби спрямована на запобігання травматизації потерпілого в процесі здійснення кримінального провадження, сприяння подоланню наслідків пережитої травми. Служба надає такі види послуг: надання інформації щодо прав жертв злочинів та системи кримінального судочинства, підтримка під час розслідування злочинів та

зв'язок із детективами, підтримка в питаннях отримання компенсацій жертвам, інформація і перенаправлення до інших відповідних служб, які надають підтримку жертвам, допомога в отриманні охоронних приписів, супровід у суді, розробка особистого плану безпеки. Служба не надає юридичних порад.

В Каліфорнії (Округ Санта-Клара), приміром, служба підтримки жертв працює в Офісі окружного прокурора. Товариство підтримки жертв та свідків

Центральної Альберти (Central Alberta Victim & Witness Support Society) – це некомерційна організація, яка пропонує пряму та негайну підтримку, інформацію та направлення для жертв і свідків злочинів та трагедій. Організація надає широкий спектр послуг з кризового втручання, супроводу під час кримінального провадження, допомагає пережити травму.

В деяких країнах практикується надання суду заяви жертви про вплив злочину на неї (Victim impact statement). Це може бути усна заява, або письмова у вигляді заповнення стандартного формуляра. Однією з цілей заяви є надання можливості постраждалій особі звернутися до суду до прийняття рішення. Вважається, що це персоналізує злочин і підвищує статус жертви. Це також інформування суду про шкоду, якої зазнала потерпіла особа, якщо суд зобов'язаний або має можливість врахувати таку шкоду при ухваленні вироку. Таке практикується в США, Австралії, Канаді, Фінляндії.

ПРАКТИКА ЄСПЛ

*Я не лише чиню відповідно до того,
ким я є, а й стаю собою відповідно до того, як я чиню.*

В. Франкл

РІШЕННЯ У СПРАВІ «СЕЛМУНІ ПРОТИ ФРАНЦІЇ»

➤ Суд постановив, що справа дає достатньо підстав, щоб зробити висновок про нелюдське ставлення, яке принижує

людську гідність;

- Суд спробував з'ясувати, чи «біль і страждання», завдані Селмуні, можна визначити словом «жорстокі» у значенні ст.1 Конвенції ООН проти катування від 1987 р.;
- Суд вважав, що так само, як «мінімальна жорстокість», що дає підстави для застосування ст.3, ця «міра жорстокості» є відносною і залежить від обставин справи (тривалість жорстокого поводження, фізичні, психічні наслідки, стать, вік, стану здоров'я);
- ЄСПЛ став на бік скаржника та визначив, що він був підданий психологічному насильству (почуття страху, власної нікчемності);
- ЄСПЛ визнав доведеним факт, що фізичне і психічне насильство, вчинене проти заявника, було особливо жорстоким і принизливим. Таке поводження слід вважати актами катування ст.3 Конвенції

У справі «Селмуні проти Франції» в якій ЄСПЛ став на бік скаржника та визначив, що він був підданий психологічному насильству. Дії, на які скаржився заявник, були спрямовані на те, щоб викликати в нього почуття

страху та власної нікчемності, зрештою, щоб принизити його і, можливо, зламати фізично й морально. Суд постановив, що справа дає достатньо серйозних підстав для того, щоб зробити висновок про нелюдське і таке, що принижує людську гідність, поводження із затриманим. Втім, у цій справі суд спробував з'ясувати, чи «біль і страждання», завдані Селмуні, можна визначити словом «жорстокі» у значенні статті 1 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти катування, яка набрала чинності 1987 року. Суд вважав, що так само, як «мінімальна жорстокість», що дає підстави для застосування статті 3, ця «міра жорстокості» є відносною; вона залежить від обставин справи, таких, як тривалість жорстокого поводження, його фізичні або психічні наслідки та, у деяких випадках, від статі, віку, стану здоров'я жертви, тощо. Все ж ЄСПЛ визнав доведеним факт, що фізичне і психічне насильство, вчинене проти заявника, було особливо жорстоким і принизливим. Таке поводження слід вважати актами катування, як воно розуміється у статті 3 Конвенції.

◆ Повний текст рішення

РІШЕННЯ У СПРАВІ «МУХАДЖІЄВА ТА ІНШІ ПРОТИ БЕЛЬГІЇ»

- *Одна із заявників – чеченка, покинувши м. Грозний, з 4-ма малолітніми дітьми в 2006 р. попросили притулок, прибувши до Бельгії (ЄС) через Польщу, у зв'язку з чим їй з дітьми запропонували покинути Бельгію;*
- *«Лікарі без кордонів» встановили у дітей симптоми психологічної травми;*
- *ЄСПЛ визнав принципово важливим, що діти не були відокремлені від матері, виходячи з позиції, що особлива вразливість дітей повинна враховуватися понад усе, це важливіше, ніж незаконність перебування іноземця на території держави;*
- *Суд зазначив, що четверо дітей у віці 7 міс., 3,5 років, 5 років і 7 років, містилися в закритому центрі «127», не адаптованому для дітей;*
- *Суд послався на ст.22 Конвенції про права дитини від 20.11.89 р., згідно якої держави повинні вжити необхідних заходів для забезпечення дитині, яка бажає одержати статус біженця, як тій, що супроводжується, так і не супроводжується її батьками, належний захист і гуманітарну допомогу;*
- *З огляду на вік дітей, тривалість їх утримання, стан здоров'я, суд прийшов до висновку, що умови життя дітей в центрі «127» досягли рівня жорстокості згідно ст. 3 Конвенції.*
- *Заявникам присуджена компенсація в сумі 17 тис. євро.*

З'ясувалося, що на територію Європейського Союзу вона в'їхала через Польщу, у зв'язку з чим їй та її дітям було запропоновано покинути Бельгію. До виконання цього припису заявники протягом місяця були під вартою в Бельгії. «Лікарі без кордонів», які обстежили дітей заявниці, встановили наявність у них симптомів психологічної травми. ЄСПЛ визнав принципово важливим, що у даній справі діти не були відокремлені від матері, оскільки в раніше винесених рішеннях була сформульована позиція про те, що особлива

вразливість дітей повинна враховуватися понад усе, це важливіше, ніж незаконність перебування іноземця на території держави (раніше в постанові у справі «Мубіланзіла Майека і Каники Мітунга проти Бельгії» суд встановив порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з утриманням дитини окремо від батьків в центрі «127», що знаходиться поруч з Брюссельським аеропортом і призначеним для утримання під вартою іноземців в очікуванні їх видворення).

Разом з тим Суд зазначив, що у відповідний період часу четверо дітей-заявників були у віці семи місяців, трьох з половиною років, п'яти років і семи років, всі вони протягом місяця містилися в закритому центрі «127», інфраструктура якого не була адаптована для прийому дітей. Суд послався у зв'язку з цим на положення Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р., зокрема ст. 22, згідно з якою держави повинні вжити необхідних заходів з тим, щоб забезпечити дитині, яка бажає одержати статус біженця, як тій, що супроводжується, так і не супроводжується її батьками, належний захист і гуманітарну допомогу. З огляду на юний вік дітей-заявників, тривалість їх утримання під вартою і їхній стан здоров'я, підтверджений медичними обстеженнями, суд прийшов до висновку, що умови життя дітей-заявників в центрі «127» досягли рівня жорстокості, передбаченого ст. 3 Конвенції, і є порушенням цієї статті. Заявникам присуджена компенсація в сумі 17 тис. євро.

РІШЕННЯ У СПРАВІ «ПОМІЛЯЙКО ПРОТИ УКРАЇНИ»

- Заявниця постраждала від непереборної сили в особі трьох чоловіків, працівників міліції, що піддали її насильству; метою жорстокого поводження було отримання визнання у вчиненні злочину; характеру жорстокого поводження, яке включало поліетиленовий пакет, одягнутий на голову заявниці, та спробу або симуляцію удушення; ступінь тілесних ушкоджень заявниці, зафіксованих у лікарні; психологічному тиску внаслідок одночасного допиту (можливо жорстокого поводження) її співробітниці, та приниженню гідності у зв'язку з мимовільним сечовипусканням;
- Суд вважає, що заявниця постраждала від серйозного порушення її фізичної недоторканості та гідності, зазнала жорстокого поводження, серйозного настільки, щоб становити катування (п.1 ст.1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, у справі «Сельмуні проти Франції», справі «Нечипорук та Йонкало проти України» заява №42310/04)

Суд у цій справі вважає, що заявниця постраждала від серйозного порушення її фізичної недоторканості та гідності. При оцінці тяжкості жорстокого поводження, про яке йдеться. Суд надає ваги: статі заявниці та тій непереборній силі, яку являли собою троє тренуваних чоловіків, якими були працівники міліції, що піддали її насильству; метою жорстокого поводження було отримання визнання у вчиненні злочину; характеру жорстокого поводження, яке включало поліетиленовий пакет, одягнутий на голову заявниці, та спробу або симуляцію удушення; ступінь тілесних ушкоджень заявниці, зафіксованих у лікарні після її виписки; психологічному тиску на заявницю, який виник внаслідок одночасного допиту (а, можливо, й жорстокого поводження) її співробітниці, та, насамкінець, приниженню гідності заявниці у

зв'язку з її мимовільним сечовипусканням у становищі повної безпорадності. Суд вважає ці міркування достатніми для того, аби дійти висновку, що заявниця зазнала жорстокого поводження, серйозного настільки, щоб становити катування (див. пункт 1 статті 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, у згаданому рішенні у справі «Сельмуні проти Франції» (Selmouni v. France), п. 97, та в рішенні у справі «Нечипорук та Йонкало проти України» (Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine), заява №42310/04, п. 157 infine, від 21 квітня 2011 року).

◆ Повний текст рішення

**РІШЕННЯ У СПРАВІ «ОРЛИК ПРОТИ УКРАЇНИ» від 11 лютого
2016 року (Заява № 27454/11)**

- *Насильницьке поводження, якого заявниця зазнала 03.02.07 р., охоплювалося сферою ст.3 Конвенції (справа «Ніконенко проти України», заява №54755/08; «Ібрагім Демірташ проти Туреччини», заява №25018/10);*
- *Ст.3 Конвенції вимагає від органів влади проведення ефективного розслідування жорстокого поводження, навіть якщо поводження мало місце з боку приватних осіб (справа «М.Ц. проти Болгарії», заява №39272/98; «Денис Васільєв проти Росії», заява №32704/04);*
- *Національні суди за жодних обставин не повинні допускати випадків, за яких завдання тілесних і моральних страждань залишатиметься безкарним. Це важливо для забезпечення громадської впевненості у принципі верховенства права і його підтримки, а також у попередженні будь-яких ознак толерантності органів влади до незаконних дій або співучасті у них (Справа «Оккалі проти Туреччини», заява №52067/99)*

Суд зазначає, що насильницьке поводження, якого заявниця зазнала 3 лютого 2007 року, охоплювалося сферою застосування статті 3 Конвенції (див., для порівняння, рішення у справах «Олександр Ніконенко проти України» (Aleksandr Nikonenko v. Ukraine), заява №54755/08, пп. 7 і 40, від 14 листопада 2013 року, та «Ібрагім Демірташ проти Туреччини» (Ibrahim Demirtas v. Turkey), заява №25018/10, п. 31, від 28 жовтня 2014 року). 35. Суд нагадує, що стаття 3 Конвенції вимагає від органів влади проведення ефективного розслідування стверджуваного жорстокого поводження, навіть якщо таке поводження мало місце з боку приватних осіб (див. рішення у справі «М.Ц. проти Болгарії» (M.C. v. Bulgaria), заява № 39272/98, п. 151, ECHR 2003-XII, та «Денис Васільєв проти Росії» (Denis Vasilyev v. Russia), заява № 32704/04, п. 99, від 17 грудня 2009 року). Згідно з мінімальними критеріями

ефективності, які Суд визначив у своїй практиці, таке розслідування має бути незалежним, безстороннім і підлягати громадському контролю, а компетентні органи повинні діяти зі зразковою ретельністю та оперативністю (див., наприклад, згадане рішення у справі «Мута проти України» (*Muta v. Ukraine*), п. 61). 36. Коли слідство призводить до вчинення процесуальних дій в національних судах, процесуальні вимоги статті 3 Конвенції виходять за рамки стадії досудового слідства – вимогам статті 3 Конвенції має відповідати все провадження в цілому, включаючи судовий розгляд по суті. Це означає, що національні суди за жодних обставин не повинні допускати випадків, за яких завдання тілесних і моральних страждань залишатиметься безкарним. Це важливо для забезпечення громадської впевненості у принципі верховенства права і його підтримки, а також у попередженні будь-яких ознак толерантності органів влади до незаконних дій або співучасті у них (див., *mutatismutandis*, рішення у справі «Оккалі проти Туреччини» (*Okkali v. Turkey*), заява № 52067/99, п. 65, ECHR 2006-XII (витяги)).

◆ Повний текст рішення

**РІШЕННЯ У СПРАВІ «Т. ПРОТИ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ» ТА «V.
ПРОТИ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ» від 16 грудня 1999 року**

- ЄСПЛ встановив відсутність ефективної участі неповнолітнього обвинуваченого у судовому розгляді та, відповідно, порушення ст. 6 Конвенції у зв'язку з присутністю значної аудиторії (надмірна публічність) та наявністю певних елементів облаштування зали судового засідання, які, на думку ЄСПЛ, завадили дитині повною мірою користуватися правовою допомогою захисника, слідувати його вказівкам та розважливо підходити до прийняття рішень щодо свого захисту.

◆ Повний текст рішення

**ФАБУЛА СУДОВОГО АКТА: ГРОМАДЯНИ УКРАЇНИ - В.В.
БІГУН (ПЕРШИЙ ЗАЯВНИК) І Л.М. БІГУН (ДРУГА ЗАЯВНИЦЯ)**

- Заява щодо порушення права на повагу до особистого та сімейного життя внаслідок незабезпечення Заявнику під час відбування покарання тривалих побачень із Заявницею та ін.;
- Позов до Державного департаменту з питань виконання покарань з метою отримання права на тривалі побачення кожні три місяці. Заявники стверджували, що внаслідок відсутності тривалих побачень не можуть народити спільну дитину. Національні суди відмовили у задоволенні позову. Через деякий час Заявники розлучилися;
- ЄСПЛ дійшов висновку про порушення статті 8 Конвенції.
- Разом із тим, ЄСПЛ встановив, що у вказаній справі Україною не було порушено ст.13 Конвенції; скарги Заявників на порушення ст.12 Конвенції окремо розглянуто не було.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Видання для фахівців, які стикаються з надзвичайними ситуаціями. Комісія УГКЦ у справах душпастирства охорони здоров'я. Перша психологічна допомога. Львів: Друкарські куншти, 2015. 184 с.;
2. Керівництво для робітників на місцях. Перша психологічна допомога. Leslie Snider (War Trauma Foundation, WTF), Mark van Ommeren (Всесвітня організація охорони здоров'я, ВОЗ) и Alison Schafer (World Vision International, WVI). 2014. 76 с.;
3. Ван дер Харт О., Нейенхеус Е.Р.С., Стіл К. Привиди минулого: Структурна дисоціація та терапія наслідків хронічної психічної травми. / Пер. з англ. Москва: Когіто-Центр, 2013. 496 с.
4. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2. Київ. 2018. 240 с.
5. Зливков В.Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових ж вих ситуаціях. Київ: Педагогічна думка, 2016. 219 с.
6. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>
7. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА до проекту Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві": <https://ips.ligazakon.net/document/GH6IX00A?an=2>

Контакти служб для постраждалих від насильства:

- Уповноважений Верховної Ради з прав людини 0-800-50-17- 20;
- Національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації 116-123 або 0-800-500-335;
- Центр надання безоплатної правової допомоги 0-800-213-103.

